

gospodarske, obrtniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi polji. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 3 gld. 60 kr., za pol leta 1 gld. 80 kr., za četrt leta 90 kr. pošiljane po pošti pa za celo leto 4 gld. 20 kr., za pol leta 2 gld. 20 kr., za četrt leta 1 gld. 15 kr. nov. den.

~ V Ljubljani v sredo 23. novembra 1864. ~

Gospodarske stvari.

Kurja kolera.

Kaj — kolera tudi pri kokoših? Da! Posebno na Francoskem je ta bolezen že pomorila kokoši sila veliko. Tako hudobna je. Ker pa je to že navadna nesreča, da se bolezní, naj so človeške ali živinske, širijo po svetu, morebiti ne bo dolgo trpelo, da zaide ta kurja kuga tudi v naše kraje. Treba tedaj, da jo poznamo, ako utegne priti.

Profesor Reynal jo v gospodarskem listu „Moniteur de l'agriculture“ popisuje tako-le: Bolezen je sila nagla; kokoši so klaverne; perute jim omahujejo, s životom se plazijo po zemlji; solnca iščejo in se tam rade vkup zbirajo, nič ne jedó, al žejne so hudó; driska jih žene; blato je belo, smrdí in je krvavopisano. Ako se jim kljun odprè, teče iz nosníc neka bela, čista tekočina; greben prihaja na koncu črníkast in jim po strani visí. V 8 urah pogine uboga žival, včasih trpi bolezen 1, 2 do 3 dni, da je je konec.

Le poleti v hudi vročini se prikaže, napada kokoši najraje 1 do 3 leta stare; najhuje razsaja ob hudem vremenu; kadar nastopi vreme hladnejše ali dež poneha. Dá se cepiti od kokoši do kokoši. Meso tako zbolele živali ni škodljivo ne človeku ne živini.

Bolezen je tako hudobna, da večidel ne pomaga nobeno zdravilo. Vendar so skušnje učile, da so marsikako kokoš otéli s tem, da so počedili kurnik, hlev ali dvorišče, kjer bivajo kokoši, — da so hlev večkrat odprli in ga sapi preprihati dali, — da so kokoši iz solnca preselili na osojno mesto, — da so dvorišče večkrat z vodo poškopili, — da so jim večkrat hladne vode piti dali, — da namesti žita so jim sate in namočenih otrobov pokladali, in če je mogoče bilo, da so kokoši na travnik spuščali.

S tem je obveljalo včasih, da so ustavili bolezen. Večina zbolelih pa vendar pocepa.

Gospodarske skušnje.

* Zdravilo zoper bolezen v gobcu in na parkljih. To je navadna resa (Heidekraut, erica vulgaris). Na vsacega pol funta rese naj se vzame bokal vode in se v kakem precej velikem kotlu toliko časa kuha, da se polovica vode pokuha. Od resje vode se dá bolnemu govedu zjutraj in zvečer po poliču, mlademu pa le po maselcu, ovcam pa le po kozarcu. Tudi taki živini, ki še ni bolna, ktero pa hočeš obvarovati bolezní, se more ta resja voda dajati pa nekoliko manj, na priliko govedom po maselcu, mlajšemu živinčetu tudi menj. Parklji se morajo pridno z mrzlo vodo, kateri se utegne tudi nekoliko astramontane, to je, hribovskih

primoškov ali rože sv. Antona pridjati. — Se vé, da pri hujši bolezní na parkljih je treba še noža, s katerim se odreže, kar se je rogá ločilo ali segnjilo.

* Koliko naj se žita seje? Se li dá na to vprašanje natanko odgovoriti? nas utegne ta ali ta poprašati. Dá se, dá, če tudi ne prav do pičice. Vsak gospodar potrebuje žita, klaje, drv; za to mora imeti kolikor toliko polja, travnikov, gozdov. To mora imeti; to naj pa tudi za svoje naslednike ohrani. Prava razmera je, ako ima polja, travnikov, gozdov v tej primeri, kakor je 3, 2 in 1. Od te razmere naj se ne dá nikakor odvrniti. Pri pridelovanji žita moramo po svojih mislih to-le reči, da se ga mora čez domačo potrebo sejati; kar se ga pridela čez potrebo, se prodá ali pa za naslednje leto prihrani, da, če drugo leto slabija letina nastopi, gospodarja glad in revščina ne pestí. Iz žita mora gospodar, posebno ondi, kjer nima družih dohodkov, davke, druge domače stroške in posle plačevati. Na neprevidljive nesreče, kakor na točo, ogenj, bolezen itd. mora tudi misliti. Pa ne samo za žito, ampak tudi za živinsko klajo in travniške pridelke mora gospodar posebno skrb imeti. Za les — prav bi bilo, da bi si ga sam zaredil! — bi mogel saj tak prostor imeti, da bi drv ne imel samo za navadno potrebo, da bi mu vendar ne bilo treba svojega gozda sekati v škodo. Tako naj bi vsak gospodar mislil, pa tako tudi ravnal.

* Kako skrite kokošje ali račje gnjezda najti. Kokošim ali racam, predno začno jajca nesti, se vriba enmalo kuhinske soli pred mrdo (Steiss). To jih podviza, da se nemudoma v gnjezdo podajo; gospodinja pa zdaj vidi, kje imajo gnjezdo, in v skitem gnjezdu se dostikrat po cele kope jajic najde. To je že stara skušnja; ker pa ni našim gospodinjam sploh znana, je vredna, da se dalje razglasi.

* Kako vinske sode čistiti? V sod, ki ga misliš dobro izprati, deni nekoliko funtov živega (neugašenega) apna in prilij dovelj vode, da se apno ugasi. Zdaj z veho sod dobro zamaši. Soparica ugašenega apna šine v doge in apno potegne v starih sodih vso kislino in vse gaze, v novih pa vès duh novega lesa na-se. Čez nekoliko časa vlij še vode v sod in ko si sod nekoliko časa sèm ter tje vrtil, in večkrat izplaknival, poplakni ga poslednjič z vinskim cvetom, in čist ti bo.

* Molža mladih krav. Krave po prvem teletu, da ti bojo dobre mlekarice, molzi, kar najdalje moreš. Po obilih skušnjah krave potem ravno o tem času molsti nehajo, o katerem so se o prvem teletenji nehale molsti. Zato krave po prvem teletu saj 8 mesecev in pol molzi, čeravno imajo malo mleka. Pri tem pa jih obilo krmi (futraj).

* Kako se panju, ki je ob mačico prišel, druga preskrbí? Prav dostikrat se primeri, da ma-

čica pozimi umrje, kadar je v panji prav malo zalege ali pa celó nič. Zdaj si bčelice niso nikakor v stanu nove kraljice zaleči, in kadar spomlad pride, onemorejo, ker nimajo ne mačice ne zaloge. Zdaj se mora čbelorejec pospešiti, da jim na pomoč pride, sicer mu jih utegnejo v kratkem roparice upleniti. Če tedaj bčelar spomladi zapazi kak panj v nedelavnosti, med tem, ko drugi pridno delajo in bčelice na svojih nožicah rumeno zalogo nanašajo, v svesti naj si je, da je tak panj ob mačico. Kdor kaj takega zapazi, naj jim urno na pomoč pride, da si drugo mačico zaležejo. To je tako lahko, da se mižé opravi. Vzame se namreč iz plemenega panja en sat iz srede, in se s kakim praznim nadomesti; uni pa z zalego se vtakne proti sprednjemu koncu v tega, ki je brez mačice. S tem je vse delo pri kraju. Opomniti pa še moram, da se mora sat iz srede sosednega panja izposoditi, ker se mlada zalega zmiraj v tem skladu nahaja, in si bčele ravno iz te zalege mlado mačico izvalé, ktera zapuščeni družinici veselje do dela in bogat plod povrača.

Zgodovinski pregled

najimenitnejših iznajdeb

na polji umetnosti, ved, obrtnije itd.

Poleg Gallett-ovi „Allg. Weltkunde“ poslovenil

Dragotin Šauperl.

Po abecednem redu.

(Dalje.)

67. *Kamnotisk* (litografija). Leta 1799 je v Pragi rojeni Alojz Sennefelder s svojo izboljšano iznajdbo litografije očitno stopil pred svet, za katero je dobil privilegijo na 15 let, čeravno se je prva iznajdba že leta 1796 zgodila. Ta umetnija sicer ne doseže bakroreztva, vendar ima toliko važnost, da se po pravici šteje med imenitnejše znajdbe človeškega uma.

68. *Kapice, vžigalnice* (Zündhütchen) je iznajdel Bellot v Parizu leta 1820.

69. *Karmin* (krasno rdečo barvo) je iznajdel leta 1580 neki menih v Pizi na Laškem; način pripravljavanja je naznanil Homberg leta 1695.

70. *Karton* (debelo-gladki papir, ki se poklada med sukno pri valjanji, Press-Span), je bil iznajden na Angležkem l. 1760, pa dolgo skrivan, dokler se ga ni leta 1780 papirar Kanter v Trautenavu pri Kraljevcu na Pruskem naučil delati.

71. *Kavčuk ali gumielastika*. Od l. 1736 je kavčuk (vskočna, prožna smola) v Evropi znan, in sedaj veliko imenitnost dosege, ker se iz njega mnogo koristnih reči napraviti dá, na pr. vrhnji čevlji itd.

72. *Kis (jesih)* od starodavnih časov znan; brzokisarijo je Leuchs leta 1814 iznajdel.

73. *Kislina iz plavika* ali topivnega špata (Flusspathsäure); pri pezanji (Aetzen) stekla jo je prvi rabil Schwanhard v Norimbergu leta 1670. Nekteri pa trdijo, da je to kislino še le kemikar Scheele (Šele) leta 1771 iznajdel (glej tudi št. 19) proti koncu).

74. *Klarinet*, muzikalno piskalo, je iznajdel leta 1690 Janez Kristjan Dener v Norimbergu. — Tudi hoboja (Hautbois, Hoboe) je novejši inštrument; njo, pa še nepopolno, so rabili francozki polki; izboljšal jo je tudi Dener ter ji lopute pridal.

75. *Ključavnico*, tako imenovano francosko, je iznajdel Freitag v Geri leta 1732, zahamotano (Combinationsschloss) pa Boissier leta 1778.

76. *Kobaltovo modrilo*; rabil ga je Höpfner, potem Thenard leta 1824.

77. *Kolek ali štempelj, kolkovski ali štempeljski papir*. Prvi sled štempeljskega papirja, kot posrednjega davka,

se najde leta 537, kakor Francoz Basville pripoveduje. Cesar Justinian (Pravda) je to leto dve postavi dal, v katerih terja, da naj sodni pisarji dokazne pisma le na tak papir pišejo, na katerem je zgorej od začetka ime denarstvenega nadzornika in čas naredbe tega papirja pristavljeno. Storil je to največ le za tega voljo, da bi se pisma tem manj mogle premenjavati in pokvarjati, in ne menda, da bi bil s tem hotel kak davek nalagati! Zatorej nekteri to mnenje Basvillejevo zametujejo in pravijo, da se pravi začetek štempeljskega davka najde v nekem ukazu zastran koleka, kterege so leta 1624 holandski deželni stanovi izdali.

78. *Kolovrat*. Leta 1530 je prišlo na dan orodje, katero vsak pozna in se sicer bomo zdi, pa je za obrtnijo zelo imenitno: to je priprostikolovrat, kterege je iznajdel Janez Jürgens, kamenar iz vasi Watenbüttel, dve uri od Brunsvika. Nahaja se tu in tam še v svoji prvi podobi, vendar so ga zelo izboljšali v nekterih deželah, kakor, na priliko, na Českem.

79. *Kontumacije, kvarantine*, to so naprave, v katerih se iz ptujih dežel (posebno iz jutrovih) prišli popotniki nekaj časa zaprti drže (navadno 40 dni, odtod ime: kvarantina), da se spoznava, ali niso kake kužne bolezni seboj prinesli. — Zavoljo kuge, ki je zmiraj iz jutrovih dežel v Evropo prihajala, je bilo treba takih naprav. Benečanom gré menda ta zasluga za človeštvo, da so prvi kvarantine ali kontumacije napravili. Ko je kuga leta 1478 v Benedkah strašno divjala, so tu leta 1484 prvo zdravstveno zaprtijo vpeljali. Benedke so namreč s Turki veliko kupčijo in trgovstvo imele; treba je tedaj bilo, da so se zabranile kužnih ljudi in kužnega blaga. Ta naprava je zdaj mnogo izboljšana.

80. *Koprivnik, koprivno platno* (Musselin, Nessel-tuch) se je jelo na Nemškem, najpoprej leta 1723 v Draždanah delati.

81. *Kordovan*, tanko usnje, najpoprej v mestu Kordovi na Španjskem (leta 950) strojeno. Od tod ime kordovansko usnje. Al ne samo na Španjskem, ampak skorej še boljše se je strojilo v Tavrii in Natolii.

82. *Krompir (korun)* je prinesel že leta 1565 Hafkins, ki je s sužniki kupčeval, na Angležko, pa je bil tam kmali pozabljen; l. 1585 ga je prinesel Franc Drake zopet v Evropo, in konec 16. stoletja je papežev poslanec v Holandii prvi poskusil ga zasaditi; na Nemškem so ga sadili najpoprej v Vojgtlandu leta 1650. Pri nas so pred kakimi 80 leti še mogli z briči ljudi siliti, da so ga sadili!

83. *Koščena moka (moka iz zmletih kosti)*. Ž njo je prvi Kropp v Solingu na Pruskem polje gnojil leta 1802.

84. *Kresalo pri puški*. Mesto Norimberg, v katerem se je marsikaj imenitnega in koristnega iznajdlo, je tudi domovina tako imenovanega nemškega puškinega kresala, katero sta okoli leta 1570 dva umetnika tega mesta, Juri Kuhfuss in Gašper Recknagel iznajdla, in tako prižigavnik ali luntnik na puški odpravila.

85. *Kresila kemične*, je iznajdel leta 1807 Seibel-Wagemann; žigice (vžigavne klinčke) je iznajdel Jones leta 1837.

86. *Kruh*. Ne vé se prav, kdo in kje se je prvi kruh pekel, čeravno so že v starodavnih časih močnato zrnje za živež upotrebovali. Iz moke, katero so iz zmancanega zrnja dobili, so v prvih časih z mlekom in vodo kašo ali gost močnik, ali pa posušene, trde, težko prebavljive pogače napravljali. Te so še sedaj poglavitni živež karavanam, ktere prehajajo zgornjo Afriko. Tudi Kartaginci niso nobenega kruha jedli, in zatorej so jih Rimljani posmehljivo kašojedice (pultiphagos) imenovali. Po mnogih skušnjah so si ljudje zmislili, z vodo